

Miranda Fricker

Epistemisk orättvisa.

Kunskap, makt och etik

Thales 2018

Originallets titel: *Epistemic*

Injustice: Power and the

Ethics of Knowing (2007)

I *Epistemisk orättvisa. Kunskap, makt och etik* (2018) utforskar

filosofen Miranda Fricker hur maktrelationer och fördomar genomsyrar vårt kunskapsmässiga liv och ger upphov till orättvisor. Fricker använder sig av litterära, vardagliga och historiska exempel för att på ett pedagogiskt sätt belysa en moralisk dimension av två till synes enkla praktiker: att förmedla kunskap till andra, samt att ge mening åt ens egna erfarenheter. Fricker ställer frågor som: vem tror vi på, och varför? Och vilka konsekvenser får detta, både för individen och vårt kollektiva samtal? Hon erbjuder analytiska verktyg för att studera maktstrukturer och de mer subtila mekanismerna kring vem som blir betrodd och vem som misstänkliggörs.

I den här boken fokuserar Fricker på två typer av kunskapsmässig orättvisa: *vittnesorättvisa*, alltså när en fördom gör att en talares trovärdighet nedvärderas av mottagaren och kunskapen som talaren delger därför inte tas på allvar, och *tolkningsorättvisa*, vilket sker i ett tidigare skede, när en talare inte kan ge mening åt sina erfarenheter på grund av att de kollektiva tolkningsresurserna är bristfälliga. Ett exempel på vittnesorättvisa kan vara en rättegång där ett vittnesmål ifrågasätts på grund av fördomar som har

att göra med exempelvis kön eller hudfärg. Ett exempel på tolkningsorättvisa kan vara svårigheterna att ge uttryck för erfarenheter av sexuella trakasserier i en kultur där den dominanta tolkningen av denna typ av beteende är ”harmlost flirtande”. Vittnesorättvisa och tolkningsorättvisa bör enligt Fricker förstås som två former av strukturell diskriminering.

Den första och mest omfattande delen av boken avhandlar idén om vittnesorättvisa som en form av epistemisk orättvisa, det vill säga ”en kränkning av någons förmåga att veta något” (37). Här visar Fricker på hur förtroendet för en talare undergrävs genom mottagarens utövande av identitetsmakt – alltså mottagarens möjlighet att döma talarens trovärdighet baserat på fördomar om hen som social typ. Fricker ser vittnesorättvisa som en form av diskriminering med potentiellt förödande konsekvenser, både för det kollektiva samtalet och för personen i fråga vars trovärdighet blir kränkt. Dels nekas talaren en position som kunskapssubjekt (kanske hen till och med ses som lögnaktig), vilket är direkt kränkande och även potentiellt skadligt för personens identitetsskapande, dels går mottagaren miste om kunskap och hela det kollektiva samtalet blir lidande.

Vittnesorättvisa kan också inträffa innan en talare ens fått ta till orda. Fricker pekar här på det faktum att vissa grupper, på grund av existerande fördomar, aldrig kommer till tals, aldrig blir tillfrågade om sin kunskap, åsikter eller erfarenheter. Detta är en tyst slags vittnesorättvisa, eller vad Fricker kallar ”föregripande

vittnesorättvisa”. Inget kunskapsutbyte äger rum eftersom fördomarna i förväg har förhindrat att talaren tillfrågas om sin kunskap – trovärdigheten hos talaren är redan i förväg urholkad.

Det är möjligt, enligt Fricker, att vara en dygdig mottagare som kan korrigera (i större eller mindre utsträckning) för de fördomar som leder till vittnesorättvisa. I breda drag går detta ut på att utöva en sorts självreflektion, eller vad Fricker kallar ”vittnessensibilitet”, där man som mottagare tvingas lyfta blicken och låta de nya kunskaperna som talaren delger utmana fördomarna. Vi måste bli medvetna om att vårt omdöme har blivit påverkat av fördomar och identitetsmakt, menar Fricker. Detta innebär att vi inte bara måste förstå talarens sociala identitet, utan också reflektera över vår egen sociala position, i relation till talarens. Fricker skriver: ”Jag hoppas att vi en dag kommer att bli mer socialt medvetna om den här förhållandevis dolda formen av diskriminering, och att det då kommer att bli lättare att lägga märke till den, protestera mot den när den drabbar oss, och i varje fall till viss del undvika att utsätta andra för den” (199).

Diskussionen kring tolkningsorättvisa upptar en betydligt mindre del av boken än vittnesorättvisan, förmodligen delvis eftersom de har många likheter som inte kräver upprepning. Tolkningsorättvisa handlar om att en marginaliserad persons sociala erfarenhet hindras från att bli en del av den kollektiva kunskapen. Det handlar om vem som har tolkningsföreträde och vilka tolkningsverktyg vi har (och vilka vi saknar) för att förstå våra sociala erfaren-

heter. En tolkningsmarginaliserad erfarenhet, som till exempel sexuella trakasserier, kan vara svår att förstå och förmedla om den inte finns kollektivt tillgänglig. Då har den dominanta tolkningen (att det är en slags ”flirt”) tystat talaren redan innan hen har möjlighet att bidra med sin kunskap. Även här finns det möjlighet att agera dygdig mottagare, enligt Fricker, genom att exempelvis reflektera över vårt tolkningsklimat.

Frickers beskrivning av epistemisk orättvisa är otroligt bred – den sträcker sig från små markörer av härskarteknik i vardagliga situationer, till obeskrivliga orättvisor i rättssystemet. Ändå framstår hennes analys som oerhört applicerbar och som ett viktigt teoretiskt verktyg för att belysa, inte bara hur den här typen av orättvisor kan påverka talaren själv, utan även förlusten av kunskap detta innebär för mottagaren och vår kollektiva samhällsdiskurs. Fricker tar på allvar vikten av att kunna sätta ord på sina erfarenheter och vikten av att bli sedd som trovärdig. Hon ser förödande konsekvenser när detta inte sker, men ger oss också verktygen för att motverka (eller korrigera för) epistemiska orättvisor.

Fricker använder sig till stor del av exempel från skönlitteraturen för att illustrera olika aspekter av epistemisk orättvisa. Bristen på samtida och verkliga exempel gör stundvis att man glömmer bort hur relevant idén om epistemisk orättvisa fortfarande är. Det finns otaliga, samtida exempel på epistemiska orättvisor – i relation till exempelvis #metoo och till uppmärksammade våldtäktsrättegångar

och andra anmärkningsvärda kulturella händelser där vittnes- och tolkningsrättsvisa spelat en avgörande roll – som skymtar bortom raderna. Det finns med andra ord många områden där Frickers idé om epistemisk orättvisa skulle kunna appliceras och utforskas ytterligare.

En särskild styrka i Frickers resonemang är att det aldrig slutar i att en orättvisa endast har drabbat talaren, att någon berövats sin position som kunskapssubjekt, utan att orättvisan även drabbar vår kollektiva kunskap. På detta sätt belyser Fricker hur vi alla förlorar på epistemisk orättvisa, och att alla har något att vinna på att motverka denna typ av diskriminering.

Joelin Quigley Berg

Filosofie doktor i Women and Gender Studies (University of Warwick), informatör vid Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet